

СТОЙКО Ігор – аспірант кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна (Ihor.Stoyko@lnu.edu.ua).

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1756-6275>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.62.16>

Бібліографічний опис статті: Стойко, І. (2025). Діаспорні українські літературознавці (Ю. Шевельов, Л. Луців, Б. Кравців, В. Дорошенко) про «причинкарство» Михайла Возняка. *Проблеми гуманітарних наук. Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 62, 136–146, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.62.16>

ДІАСПОРНІ УКРАЇНСЬКІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦІ (Ю. ШЕВЕЛЬОВ, Л. ЛУЦІВ, Б. КРАВЦІВ, В. ДОРОШЕНКО) ПРО «ПРИЧИНКАРСТВО» МИХАЙЛА ВОЗНЯКА

Анотація. У статті об'єктом аналізу стали спогади, літературно-критичні й історико-літературні праці Володимира Дорошенка, Богдана Кравціва, Луки Луціва, Юрія Шевельова про Михайла Возняка, а предметом дослідження – особливості наукової методології й авторського стилю М. Возняка в організації літературознавчої діяльності у Львові під час російської і німецької окупацій у 1930-х–1950-х рр., оцінка специфіки і якості наукової продукції М. Возняка через призму українського діаспорного наукового середовища. Мета публікації – вивчити та актуалізувати історію питання, розглянути різноманітні й різнополярні судження про літературознавчі праці М. Возняка й різну їх оцінку, акцентовано зупинившись переважно на діаспорних джерелах, комплексно проаналізувати всю наукову парадигму Возняка та довести високий рівень наукової суб'єктності вченого. Для досягнення мети застосовано загальнонаукові та літературознавчі шляхи аналізу й синтезу, біографічного, описового та інтерпретаційного методів із дотриманням принципу історизму, врахування політичних і соціальних умов діяльності вченого.

Автор доходить висновку, що Возняк після приходу комуністичного московського режиму свідомо звузив свою діяльність до публікації матеріалів, текстів, доповнень, фактів, тобто причинків, щоб не фальшивити, не виконувати ідеологічні завдання окупантів. У цьому ракурсі особливо цінними стали свідчення українських науковців-емігрантів про багатогранну й надзвичайно потрібну системну емпіричну літературознавчу працю академіка М. Возняка, що стала основою для багатьох наступних студій і розвідок, передовсім у франкознавстві як окремій галузі, є яскравим запереченням усталеної денотації причинкарства як неважливого та непотрібного, начебто псевдонаукового за своєю суттю процесу заради процесу.

Ключові слова: Михайло Возняк, Володимир Дорошенко, Богдан Кравців, Лука Луців, Юрій Шевельов, причинки, франкознавство, мемуари.

STOYKO Ihor – Postgraduate Student at the Department of Ukrainian Literature named after Academician Mykhailo Vozniak, Ivan Franko National University of Lviv, 1, Universitetska str., Lviv, 79000, Ukraine (Ihor.Stoyko@lnu.edu.ua).

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1756-6275>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.62.16>

To cite this article: Stoyko, I. (2025). Diasporni ukraïnski literaturoznavtsi (Yu. Shevelov, L. Lutsiv, B. Kravtsiv, V. Doroshenko) pro “prychynkarstvo” Mykhaila Vozniaka [Diaspora Ukrainian literary critics (Y. Shevelyov, L. Lutsiv, B. Kravtsiv, V. Doroshenko) about Mykhailo Vozniak’s “causes”]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 62, 136–146. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.62.16> [in Ukrainian].

DIASPORA UKRAINIAN LITERARY CRITICS (Y. SHEVELYOV, L. LUTSIV, B. KRAVTSIV, V. DOROSHENKO) ABOUT MYKHAILO VOZNIAK’S “CAUSES”

Summary. *In the article, the object of analysis is the memoirs, literary-critical and historical-literary works of Volodymyr Doroshenko, Bohdan Kravtsiv, Luka Lutsiv, Yuriy Shevelev about Mykhailo Vozniak, and the subject of the study is the peculiarities of M. Vozniak’s scientific methodology and author’s style in the organization of literary activity in Lviv during the Russian and German occupation in the 1930s–1950s, the assessment of the specifics and quality of M. Vozniak’s scientific products through the prism of the Ukrainian diaspora scientific Environment. The purpose of the publication is to study and accumulate the history of the issue, to consider various and multipolar judgments and assessments of M. Vozniak’s literary works, focusing mainly on diaspora sources, to comprehensively analyze the entire scientific paradigm of Vozniak and to prove the high level of scientific subjectivity of the scientist. To achieve the goal, general scientific and literary ways of analysis and synthesis, biographical, descriptive and interpretive methods were used in compliance with the principle of historicism, taking into account the political and social conditions of the scientist’s activity.*

The author comes to the conclusion that during the advent of the communist Moscow regime, Vozniak deliberately narrowed his activities to the publication of materials, texts, additions, facts, that is, reasons not to falsify, not to fulfill the ideological tasks of the occupiers. From this perspective, the testimonies of Ukrainian emigrant scholars about the multifaceted and extremely necessary systematic empirical literary work of Academician M. Vozniak, which became the basis for many subsequent studies and investigations, primarily in Franco studies as a separate field, is a vivid denial of the established denotation of causality as an unimportant and unnecessary, seemingly pseudo-scientific process for the sake of process.

Key words: *Mykhailo Vozniak, Volodymyr Doroshenko, Bohdan Kravtsiv, Luka Lutsiv, Yuriy Shevelev, reasons, Franco studies, memoirs.*

Постановка проблеми. Проблема повноцінного вивчення наукової спадщини Михайла Возняка визнана в літературознавстві як першочергова необхідність, бо ж він, серед іншого, найпродуктивніший дослідник Франкового доробку й засновник франкознавства як окремої наукової галузі. Оскільки існують певні стереотипи й об’єктивні причини специфічного погляду на праці Возняка, на їхню відповідність високим науковим стандартам, а на багато питань ще немає достатньої та максимально об’єктивної відповіді, тож актуальним завданням постає розгляд різноманітних та різнополярних суджень про літературознавчі праці М. Возняка та їхня оцінка. У контексті зазначеного важливо акцентовано зупинитися на діаспорних джерелах, комплексно проаналізувати весь науковий доробок

ученого й довести високий рівень його наукової суб’єктності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У царині значущих досліджень історико-літературної спадщини Михайла Возняка – праці Івана Денисюка (Денисюк, 1990; 2000; 2005), Валерія Корнійчука (Корнійчук, 1990), Володимира Микитюка (Микитюк, 2010; 2011; 2023), Михайла Гнатюка (Гнатюк, 2012), Назара Федорака (Федорак, 2008) та інших вознякознавців «львівської школи». Зокрема, І. Денисюк системно досліджував національний характер діяльності Возняка та франкознавчу компоненту його наукової спадщини. В. Корнійчук осмислив постать Возняка в колі наукових інтересів І. Франка, а В. Микитюк вивчає передовсім педагогічні й історико-літературні аспекти діяльності академіка. Бага-

тогранними є вознякознавчі розвідки М. Гнатюка, з яких можна виокремити передовсім галузь історії літератури й мемуаристику. Літописну традицію української давньої літератури та інші питання медієвістики як об'єкт наукових зацікавлень М. Возняка аналізує Н. Федорак. Проте літературно-критичні праці діаспорних літературознавців, зокрема Юрія Шевельова, Луки Луцїва, Богдана Кравцїва, Володимира Дорошенка, у яких проаналізовано становлення академічної школи й наукового доробку академіка Михайла Возняка як основоположника українського академічного літературознавства, зокрема франкознавства та історії давнього українського письменства, ще не були предметом докладного вивчення та інтерпретації.

Актуальність нашої розвідки вмотивована потребою з'ясувати особливості наукового стилю та історичних обставин, у яких М. Возняк формувався та працював на ниві української літературознавчої науки, позаяк на сьогодні маємо полярні оцінки значущості його наукового доробку й недооцінку його великого внеску в розвиток україністики у складних умовах радянського окупаційного режиму.

Мета публікації – вивчити історію питання про «причинкарство», розглянути різноманітні й різнополярні судження про літературознавчі праці М. Возняка та їхню оцінку, акцентовано зупинившись переважно на діаспорних джерелах, комплексно проаналізувати всю наукову парадигму вченого та довести високий рівень його наукової суб'єктності.

Завдання – з'ясувати й актуалізувати походження та слововживання терміна «причинкарство»; наголосити на антиімперському складнику наукової діяльності М. Возняка та особливій авторській науковій манері його філологічних студій, зумовленій як і певним консерватизмом українського галицького літературознавства того часу, так і цензурними рамками в умовах окупаційних режимів. На прикладі рецепції доробку Возняка діаспорними літературознавцями довести безпідставність звинувачень академіка в низькому науковому рівні й колабораціонізмі з окупаційною польською, німецькою і російською владами.

Виклад матеріалу. Очевидно, що «причинкарство» як слово є похідним від *причинок*, яке в «Словнику української мови»

(1977) витлумачено так: «**ПРИЧИНОК**, нку, ч., діал. 1. Додаток, доповнення. 2. Причина» (с. 98). Перше значення, потрактоване як діалектне, проілюстроване прикладами з творчості Л. Мартовича, М. Коцюбинського, І. Франка, друге – подане без прикладів. Тобто, походить від *причинити* у значенні 'додати, доробити або ж доповнити щось'. Є також версія значення 'зауваження' (с. 98). «Причинкарство» в науковому середовищі сприймається головню з негативною конотацією як означення чогось примітивного, пов'язаного, власне, зі збиранням якихось довоколалітературних фактів і подробиць без їхньої інтерпретації, без аналізу і – тим паче – синтезу. Така рецепція асоціюється майже завжди з дуже відомим і навіть епатажним фактом оцінки діяльності галицьких учених у мемуарній книзі Юрія Шевельова (Шевельов, 2001) про період 2-ї світової війни і стосується передовсім Михайла Возняка як «апогею причинкарства», про що йтиметься далі. На сторінках інтернету вдалося знайти покликання на те, що термін «причинки» як літературознавчий викликав неоднозначне сприйняття вже значно раніше. Зокрема, письменник Володимир Винниченко із сарказмом використав його у художньому творі для характеристики свого літературного персонажа ще 100 років тому і в такий спосіб типізував певну верству чи групу науковців або ж псевдонауковців: «Що воно мало значити, оте слово «причинки», Андрій Григорович, правду сказати, й сам не знав. Але як воно було майже по всіх заголовках поважних наукових українських праць, то чого б і йому не вставити його собі в заголовок» (Володимир Винниченко).

Це «загадкове» багатofункційне слово *причинки* потрапляє до заголовків наукових українських праць та перекладів, і то у таких виразах, що часто навіть бракує фантазії уявити, що автор хотів ним сказати. Чи може це означати 'основи, нариси, матеріали, формулювання проблем'? Чи ж тільки первісне 'додатки і доповнення'? Вірогідною є думка про те, що слово спочатку було використано для більш-менш адекватного перекладу німецького *Beiträge* ('стаття'), англійське *contribution*, що в назвах наукових праць перекладають як *питання, проблеми, матеріали* тощо. Помічено також паралельне вживання

терміна *знадоби*, що, однак, більше відповідає чи є прямим синонімом до *матеріали*, а *причинки* – це справді передусім ‘додатки’.

Про те, що термін *причинки* все ще активно використовуваний, свідчить застосування його у зовсім нещодавніх наукових студіях, і не тільки літературознавчих. Наприклад, у працях історика Богдана Якимовича («Іван Франко та історична наука: аналітика чи причинкарство?», Коломия, 2017. С. 43–50), славіста Міхаеля Мозера («New Contributions to the History of the Ukrainian Language», Edmonton, Toronto, 2016). Однак ідеться нам передовсім про причинкарство як явище вторинності, дріб’язковості, непотрібності в науці, коли процес існує заради процесу й автора як учасника неважливих для наукового середовища дій. Саме в цьому ракурсі розглянемо наукову спадщину Возняка з проекцією на оцінки саме діаспорних науковців, згаданих у назві статті. На початку варто назвати дуже цікаву оцінку причинкарства, власне двох видів причинкарства, яку дав невідомий автор у супровідній (1939 року) рецензії до публікації книжки «Михайло Мочульський: Іван Франко. Студії та спогади, Львів 1938. Т-во «Ізмарагд». С. 212» під промовистою назвою: «Причинки до життя і творчості І. Франка» і підписом [м. р. 05.02.1939], переопублікованій на сторінках «Збруча». У ній зазначено: «Ми маємо досі в нашій літературі два роди причинків і матеріалів до життєпису письменників: одні з них це всякі факти, призбирувані дослідниками без думки про те, чи ці факти мають якесь відношення до творчості письменника, другі такі, що їх збирачі хочуть силоміць зв’язати з творами письменника. Перша метода накопичує нераз зовсім буденні, маловажні факти, всі нічого не пояснюють ані в психології письменника, ані з його творів, друга часто пояснює зовнішніми подробицями, зовсім випадковими, те, чого треба шукати в текстурі самих творів» (Причинки ..., 1939). Це визначення дуже точно показує оту негативну суть причинкарства як надуманого примітивного процесу задля процесу, однак це кліше не стосується розвідки М. Мочульського, як це впливає з подальших сторінок анонімної рецензії.

Отож, чи ж була діяльність «галицької школи» українського літературознавства

тільки збиранням фактів, працею «без думки», без з’ясування закономірностей наукового процесу, без впливу на розвиток національної науки і власне літератури? Прийнято вважати, що таке кліше або ж справжній ярлик «почепив» на багатьох учених Вознякового покоління Ю. Шевельов, але це зовсім не так, бо проблема побутувала задовго до нього, ще в роки міжвоєнного двадцятиліття. Чи не найдавніше системне вживання й осмислення терміна і явища «причинкарства» виявляємо в рецензії В’ячеслава Заїкина на монографію Михайла Рудницького «Між ідеєю і формою» (Львів, 1932) – «Проблеми української літературної критики й естетики в ліберальнім освітленні» (Заїкін). Власне, номінація *причинкарство* й негативна його функція подані у версії М. Рудницького, а В. Заїкин вважає «невідповідними деякі ліберально-релятивістські уступи» автора книги. Відзначаючи потребу й вагу введення в українську науку західноєвропейського літературознавства і філософії, успішно здійснене автором, рецензент нещадно критикує Рудницького за, на його думку, повне незнання й нерозуміння літературознавчої католицької критики того часу, загалом погоджуючись із жорсткими оцінками псевдонауки, названої «причинкарством». Зокрема, писав так: «Особливо інтересна й у великій мірі слушна критика української історично-літературної *ніби-науки*, не менше цікава, але вже сильно суб’єктивна критика української літературної критики».

Досліди над історією літератури обернулися в нас в «літературну археологію», в беззмістовне й безцільне «причинкарство», у «невпинне порпання в шпаргаллі, про якого літературну вартість в 99 відсотках важко що-небудь сказати» (цитата з праці Рудницького – І. С.) від довгих літ уже наші «фахові учені» – історики літератури (у великій їх більшості) заповнюють «Записки НТШ» усяким «шпаргаллям», усякими нікому й нінащо не потрібними причинками й матеріалами» (Заїкін). Що характерно, Заїкин вважав несправедливим застосування такої форми до всіх галицьких науковців, передовсім істориків літератури «біо-бібліографічної школи», вирізнівши, зокрема, В. Щурата як оригінального ученого. Урешті, підкреслив Заїкин, сам Рудницький писав про «більшість»

галицьких «фахових учених». А, отже, була і «меншість», до якої, безумовно, належить і М. Возняк, що і спробуємо проілюструвати аналітичними працями видатних українських діаспорних літературознавців. Сам факт перебування в еміграції певним чином засвідчує рівень їхньої об'єктивності в оцінці діяльності вченого, якого часто вважали симпатиком советської влади, нетерпимим до співпраці з польським суспільством, мало не колаборантом і «прикриттям» для злодіянь комуністичних окупантів.

За хронологічним принципом розпочнемо з оглядової системної праці видатного українського літературознавця й бібліографа Володимира Дорошенка, який до сторіччя Каменяра проаналізував основні тенденції розвитку франкознавства в Радянському Союзі (Дорошенко, 1957, с. 29–47). Закономірно, що нас цікавить його судження про Возняка. Оглядач не уникає метафоричних оцінок («невтомний дослідник життя і творчості Івана Франка») та певної іронії: «Вже замолоду присвятивши Франкові пару популярних брошур, покійний, вернувшись з Відня після еміграції, дуже скоро по написанні своєї великої історії української літератури взявся вивчати Франка, користуючись його книгозбірнею й архівом, що знаходилися в бібліотеці НТШ у Львові.

Возняк став ревним і ревним дослідувачем Франкової спадщини, з бігом часу привик дивитися на себе як на єдинопровненого збирача в архіві Франка та заздрим оком споглядав на інтруза, що насмілювався влізати йому в дорогу» (Дорошенко, 1957, с. 32). Ревний і ревливий, єдинопровнений, а інші дослідники для нього – це інтрузи, тобто непрошені особи, загарбники, а то й поліційні (фактично, партійні – І. С.) нишпорки, – так з симпатією Дорошенко описує процес Вознякового «причинкарства». Також безапеляційно заявляє, що «власне найцінніші студії про Франка останніх років належать саме йому», Возняку, і, як справжній бібліограф, особливо відзначає комплектацію й редагування «за першої і другої большевицької інвазії» спеціальних франкознавчих збірників (Дорошенко, 1957, с. 32), у кожному з яких є його стаття й матеріали, вишукані в архіві Франка. Варто зачитувати таку фразу Дорошенка про

«колаборанта» Возняка: «Треба сказати, що в цих збірниках не бачимо коліноприклонення перед усім московським, що так огидно вдаряє в масі теперішньої часописної і брошурної писанини про Франка. Єдиний виняток це стаття Д. Мороза – «Іван Франко – великий патріот, борець за возз'єднання і дружбу двох братніх народів», що становить розділ із брошури того самого автора – «Іван Франко – гнівний викривач українського націоналізму та клерикалізму» (Дорошенко, 1957, с. 32).

Бібліографічний огляд усіх публікацій Возняка став базою для наступних вознякознавців, тож цікавою є оцінка діаспорного вченого співпраці Возняка з окупантами: «Покійний академік мусів віддати данину вимогам партії, до якої вступив у 1947 році, тому в його «Нарисах» зустрічаємо стереотипні епітети «буржуазно-націоналістичний» на адресу українських письменників або вчених, немилих комуністам (стор. 11, 91, 111, 137, 146, 154), «шкідливі» теорії Драгоманова (161), «піп» – замість священник (про о. Рошкевича), ну, і лайку на попівство (144) та завваги про «неповне засвоєння Франком теорії Маркса» (162–194) (Дорошенко, 1957, с. 33). Дорошенко дуже поблажливо вважає, що «ці завваги просто гумористичні, коли згадаємо, що сам «комуністичний» учений, академік Возняк до самої своєї смерті «засвоїти теорію марксизму не спромігся» у ще більшій мірі, ніж Франко (слова його про Франка на стор. 194)» (Дорошенко, 1957, с. 33). Називаючи цю данину комуністичній владі «недобровільними аксесуарами», оглядач знову й знов відзначає власне «причинкарську» роботу академіка та щиро дивується, чому Возняка не запрошено до редакційного комітету 20-титомовика Франкових творів, не згадано про його роль у віднайденні й опрацюванні багатьох архівних матеріалів, натовість серед редакторів (окрім О. Білецького і Я. Яреми) «люди зовсім невідомі: сказати б – комсомольці в науці. Очевидно такі «вчені» (лапки В. Дорошенка – І. С.), як Корнійчук, фігурують лише формально» (Дорошенко, 1957, с. 35). Отже, дуже цікавими є літературознавчі метафори В. Дорошенка про колаборацію з режимом («недобровільні аксесуари», «комсомольці в науці»), а особливо важливою, наскрізною лінією є відзначення саме

«причинкарської» діяльності М. Возняка, що в умовах ворожого окупаційного режиму є повністю виправданим й особливо цінним.

Думку про те, що Возняк свідомо вибрав саме цей «бібліографічний» метод провідним у своїй діяльності в радянський період і що він став своєрідною внутрішньою еміграцією для нього, простежуємо в розвідках ще двох діаспорних науковців. Зокрема, Богдан Кравців у передмові «Суспільно-політичні погляди Івана Франка і радянське франкознавство» (1966 р.) відзначив, що, попри закономірний для ідеології комуністичного режиму великий масив досліджень про світогляд Франка, вивчення поглядів письменника було «дуже фрагментарне і довільне» (Кравців, 1966, с. 3), бо, власне, і погляди класика не дають підстав це зробити. Отже, «у розгляді суспільно-політичних поглядів Івана Франка, у висвітленні його світоглядного розвитку усі автори без винятку примушені обмежуватися тільки... раннім періодом літературно-публіцистичної і громадської діяльності Івана Франка, першими сімома роками його, скажімо так, суспільно-політичної свідомості» (Кравців, 1966, с. 3), тож багато «вчених» згадують, цитують чи й коментують пізніші думки І. Франка про соціалізм, особливо ж про марксизм, але роблять це дуже однобічно й тенденційно, вириваючи довільно ті думки з тексту тих чи тих писань, замовчуючи їх основний напрямок і зміст, ігноруючи, а то й фальшуючи справжні Франкові погляди (Кравців, 1966, с. 4). На цьому тлі Кравців, власне, відзначив нашого ученого: «У дослідженні світогляду Івана Франка ще найбільше наукової ґрунтовності і чесності виявив франкознавець старої західноукраїнської школи (померлий 1954 року) Михайло С. Возняк, автор понад 100 статей і праць про різні аспекти творчої спадщини Івана Франка – з усіх періодів його життя. Знаючи до подробиць Франкову біографію і все те, що він писав на суспільно-політичні теми, з одного боку, і орієнтуючись у настановах та вимогах радянської науки, з другого – Михайло Возняк, мабуть, свідомо звузив рамки вивчення Франкового світогляду» (Кравців, 1966, с. 4). Про це, на думку Кравціва, свідчить, зокрема, той факт, що навіть у своїй опублікованій посмертно монографії «Велетень думки і праці. Шлях

життя і боротьби Івана Франка» (ДВХЛ, Київ, 1958) франкознавець свідомо уникає цієї проблематики: «У всій книзі, що має понад 400 сторінок, немає і згадки про важливі для Франкового світогляду статті про соціалізм, написані на вершинах його творчого росту – у 1896–1907 роках» (Кравців, 1966, с. 5).

Вражає антинаукова методологія та прямі фальсифікації «радянських учених» (О. Білоус, А. Брагінець, Є. Кирилюк, П. Колесник), яку показав на конкретних прикладах Б. Кравців: висмикування цитат, замовчування джерел та періодичних видань, звідки взято неповні та без контексту вислови Франка, або ж «приписування намірів». Тобто класикові радянські пошуковці соціалістичного елементу у його світогляді і практичних діях приписували те, що він буцімто планував, «думав» зробити, вважав головним у своїй діяльності тощо. Про це Кравців пише, наприклад, так: «Але навіть у вивченні й висвітленні світогляду І. Франка у його ранній період – і акад. М. Возняк, й інші радянські франкознавці дуже односторонні й тенденційні. Цілковито необґрунтовані висновки їх зроблені із розгляду здебільшого не опублікованих самим І. Франком чернеток, переказів і оригінальних писань 1876–82 років, наприклад, що: «для вироблення світогляду письменника це були вирішальні часи» (пор. з передмовою до збірки статей М. Возняка «Нариси про світогляд Івана Франка» (Кравців, 1966, с. 7).

Що характерно для огляду Б. Кравціва, так це те, що його зроблено на основі праць Михайла Возняка: описуючи і критикуючи франкознавчі дослідження радянських «комсомольців в науці», за визначенням Володимира Дорошенка, Кравців постійно апелює до «причинкарських» праць Возняка, у яких учений подав об'єктивну літературознавчу інформацію. Власне, це ще одне непряме свідчення того, що в умовах ідеологічного тоталітарного тиску й можливих репресій така механічна, сказати б, – суто бібліографічно-історіографічна діяльність була єдиною можливою формою наукової праці. Уже в синтетичних монографіях Возняка останніх років його діяльності, коли прес енкаведистів робив неможливою протидію, а сил для опору було все менше, коли загрожували арештами не

тільки самому академікові, але і його учням і близьким, теж з'являються певні зразки такої «наукової методології». Про це Кравців писав так: «Ніяким доказом про популяризацію і поширювання Іваном Франком ідей Маркса й Енгельса на Україні не може правити й те, що Іван Франко «думав дати переклад 24 розділу першого тому “Капіталу” Карла Маркса» і що частина чернетки цього перекладу збереглася в архіві Франка під ч. 429 (пор. М. Возняк «Нариси...», стор. 173–174): цей уривок перекладу був опублікований М. Возняком щойно у львівській «Культурі» 1926 року (ч. 4–9). Теж саме було і з “Енгельсом у перекладі Франка”» (Кравців, 1966, с. 8). Діаспорний учений указує на таку «академічну недоброчесність» і самому Возняку, який під впливом певного захоплення у 20-х роках ХХ-го ст. «лівацькими ідеями», ілюзорною вірою в те, що для українців є можливим національний розвиток у Радянському Союзі, теж «вишукував» сліди «соціалістичного минулого» Франка, ідеологічно обґрунтовував «інтернаціоналізм» Каменяра: «Приписувана М. Возняком І. Франкові і передруковувана на першому місці в різних радянських виданнях праця Франка «Про соціалізм», видана в Ляйпцігу 1878 року, була написана І. Франком анонімно для польських робітників під назвою «Katechizm socjalistyczny». Вона була надрукована в зробленому М. Возняком українському перекладі знову ж таки аж 1926 року, десять літ після смерті Івана Франка, в збірнику п. н. «Іван Франко», що його видала «Книгоспілка». Складена в грудні 1881 року Іваном Франком разом з Болеславом Червеським «соціалістична програма» під назвою «Чого хоче “галицька робітнича громада”» була написана по-польськи для польського соціалістичного видання «Ргаса». Український текст цієї програми теж залишився тільки в рукописі, збереженому в архіві І. Франка під ч. 222 (див. М. Возняка, «Нариси...», стор. 178–180), і був опублікований М. Возняком аж у грудні 1924 року в журналі “Культура” і згодом у збірці “Іван Франко” (в-во Книгоспілка, 1926)» (Кравців, 1966, с. 8).

Так само використовував франкознавчі студії М. Возняка ще один діаспорний науковець – Лука Луців, наводячи його статті та різноманітні матеріали і «причинки» до життя

і творчості Франка в порівнянні з ідеологічно-правильними офіційних комуністичних пропагандистів від науки. Так, у своїй відомій книзі «Іван Франко – борець за національну і соціальну справедливість» (1967) Луців продемонстрував приклад дуже промовистої фальсифікації, перекручування фактів і їх замовчування на прикладі опису похорону Івана Франка в радянській біографістиці, яка виконувала замовлення окупаційного режиму і «ліпила» вигідного для них Каменяра – представника бідноти, поневоленого селянства й експлуатованого пролетаріату, з яких виходить «прогресивна інтелігенція», інтернаціоналіста та величезного симпатика російського народу, який єдиний може очолити спільну боротьбу за якусь аморфну «правду», «загірну комуну», за словами відомого епіка. Спочатку Луців цитує статтю-некролог Михайла Возняка 1916 року: «30-го травня щоденник «Діло» писав: «<...> Ми не будемо ридати, тільки роздумуватимемо над його життям і ділами, над корисністю його життя для України, над величчю і безсмертністю його діл, які будуть невичерпним джерелом життєвих вартостей для грядущих поколінь українського народу, – дякуючи долі, що дала Україні такого сина, повні вдячності для нього, що талант, який йому дала доля, вмів – хоч і серед великих життєвих невзгод – виплекати на користь і славу України» (М. Возняк: Пам'яті Івана Франка, 1916 рік, передрук у журналі «Визвольний Шлях», Лондон, 1966, ч. V, с. 524) (Луців, 1967, с. 597–598.). На цій же сторінці книги науковець в екзилі пише про «методологію» відомого радянського франкознавця: «Описуючи похорон Франка, Басс (Напевно, йдеться про Івана Басса (1907–1984), українського радянського літературознавця, доктора філологічних наук. На час написання книги Л. Луціва вже вийшли дві його монографії: 1956, «Іван Франко. Життя і творчість»; 1965, «Художня проза Івана Франка», які могли стати об'єктом критичного аналізу діаспорного франкознавця – уточнення наше, І. С.) написав неправду, і то свідому. Він написав: «Студентська молодь, прогресивна інтелігенція, робітники і селяни провели в останню путь свого улюбленого поета і письменника, свого ідейного вождя і натхненника, який вчив їх боротись за правду,

віддавати своє життя боротьбі за інтереси народу (Луців, 1967, с. 598). Очевидною є підміна самого центрального факту некрологу Возняка 1916 року, основного мотиву: Франка проводжали всі національні українські організації, усі соціальні верстви й усі можливі регіони України, яка перебувала у вирі 1-ї світової війни. «А М. Возняк, якого праці про Франка Басс напевно знав і якого окупаційний московський комуністичний уряд не зараховує до «буржуазних націоналістів», писав про це так: «Вже зараз по полудні (31-го травня 1916) почали напливати перед дім жалоби величезні маси народу, українська молодь усіх львівських шкіл, українські організації й товариства міста Львова, Українське Січове Військо, словом – весь український Львів прийшов віддати Франкові останню прислугу. Несподівано багато людей приїхало з провінції, хоч це був воєнний час і неможливо було висилати масові делегації...» (Луців, 1967, с. 598) – писав молодий Михайло Возняк. Варто тут також відзначити і певну іронію Луціва щодо «незарахування» академіка до «буржуазних націоналістів» – це своєрідний докір за пізнішу співпрацю з окупаційним російським режимом. Щодо ставлення самого Франка до ідей соціалізму й комунізму, про що йшлося вище, то Луців категоричний у тому, що офіційні «комсомольці від науки» на догоду московській владі свідомо фальшували життєпис Франка, еволюцію поглядів і свідоме розвінчування цієї людиноненависницької ідеології в «пізнього» Франка, у працях останнього, націоналістичного періоду. Про свою книгу Луців так писав: «У цій праці є багато полемічного матеріалу, але він мусить бути, бо підсоветські франкознавці так невірно оцінюють постать і творчість Івана Франка, що конче треба хоч коротко спростовувати їхні фальші. Ми бачимо, що Франко критично ставився до соціалізму – комунізму і пророчо передбачив ту форму комунізму, яка так яскраво виявлена під час диктатури Леніна – Сталіна й Хрущова та їх наслідників» (Луців, 1967, с. 642–648).

Висновки. У висновках до першої частини дослідження проблеми кваліфікації такої літературознавчої категорії, як причинкарство і, зокрема, з'ясування рівня наукової якості та об'єктивності студій і розвідок Михайла Возняка, можемо констатувати,

що саме його наукової спадщини негативна оцінка стосується і найменшою мірою, і найбільшою. Тобто в емоційно-експресивному значенні і найбільш поширеній рецепції широкого загалу Возняк-літературознавець чи не першим спадає на думку, коли виникає розмова про причинкарство. І водночас власне його надзвичайно багатогранна й надзвичайно потрібна (передовсім у франкознавстві) системна емпірична дослідницька робота, що послугувала основою для багатьох наступних студій і розвідок, є яскравим запереченням поширеного розуміння причинкарства як дріб'язкового та непотрібного псевдонаукового процесу заради процесу. На прикладі синтетичних оглядів праць діаспорних учених 50–60-х рр. XX ст. переконаємося, яким науковим авторитетом був академік Возняк, попри свою співпрацю з окупаційними режимами. Ба більше, В. Дорошенко, Б. Кравців, Л. Луців виокремлюють його постать на тлі відвертих і усвідомлених колаборантів, які ставали ідеологічними пропагандистами режиму і платними фальсифікаторами, зокрема, і світогляду та творчості І. Франка. Свідчення науковців-емігрантів про те, що Возняк за приходу комуністичного московського режиму свідомо звужував свою діяльність до публікації матеріалів, текстів, доповнень, фактів, тобто причинків, щоб не фальшивити, не виконувати ідеологічні завдання окупантів, особливо цінні. Ці, за висловом В. Дорошенка, «недобровільні аксесуари», певна данина режимові за можливість працювати і розвивати українське літературознавство рідною мовою, компроміси, на які довелося йти в останні роки життя і які попросту «вбивали» академіка, у його діяльності все ж були. Однак «комсомольцем у науці» М. Возняк не був, а високий і системний рівень його едиторської, видавничої та бібліографічно-архівної роботи створював фундамент для майбутніх ґрунтовних досліджень і, зокрема, закривав певний етап франкознавства як наукової галузі.

Перспективою подальшого вивчення цієї наукової проблеми є аналіз рецепції наукового доробку Михайла Возняка в українському літературознавстві після здобуття державної незалежності, зокрема після публікації в Україні мемуарів Юрія Шевельова про перебування у Львові під час 2-ї світової війни.

ЛІТЕРАТУРА

- Винниченко В.** На лоні природи. URL: https://uabook.com.ua/book/na-loni-pryrody/#google_vignette (дата звернення: 15.01.2025).
- Гнатюк М.** Науковий подвиг академіка Михайла Возняка. *Михайло Возняк. Історія української літератури* / упоряд., передм. М. Гнатюка. 2-ге вид., випр. Львів : Світ, 2012. С. 5–28.
- Денисюк І.** Академік з легенди. *І. О. Денисюк Літературознавчі та фольклористичні праці : У 3 томах, 4 книгах.* Львів : [У надзаг. : Львівський національний університет імені Івана Франка], 2005. Т. 1. Кн. 2. С. 381–409.
- Денисюк І. М.** Возняк – фундатор українського франкознавства. *Академік М. Возняк і розвиток української національної культури*: Тези. Наукові читання. Львів, 1990. С. 20–24.
- Денисюк І. О.** Франкознавство у Львівському університеті. *І. О. Денисюк Літературознавчі та фольклористичні праці : У 3 томах, 4 книгах.* Львів : [У надзаг. : Львівський національний університет імені Івана Франка], 2005. Т. 2 : Франкознавчі дослідження. С. 259–265.
- Денисюк І.** Патріот і жрець науки. *Нечиталюк М. «Чесць праці!» : Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях.* Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2000. С. 400.
- Денисюк І.** Проблеми франкознавства в науковій спадщині М. Возняка. *Академік М. Возняк і розвиток української національної культури* : Тези. Наукові читання. Львів, 1990. С. 21.
- Дорошенко В.** Радянське франкознавство. *Українська літературна газета* : Збірник. 1956. Мюнхен : Вид-во «Українського товариства закордонних студій», 1957. С. 29–47.
- Зайкін В.** Проблеми української літературної критики й естетики в ліберальнім освітленні. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zaikin_Viacheslav/Problemy_ukrainskoi_literaturnoi_krytyky_i_estetyky_v_liberalnim_osvitlenni.pdf?PHPSESSID=re4bnbd8i0qfk0n5b0b6lo17t1 (дата звернення: 16.01.2025).
- Корнійчук В. М.** Возняк у колі наукових інтересів І. Франка. *Академік М. Возняк і розвиток української національної культури*. Тези. Наукові читання. Львів, 1990. С. 25–27.
- Кравців Б.** Суспільно-політичні погляди Івана Франка і радянське франкознавство. *Богдан Кравців : Іван Франко про соціалізм і марксизм* : Рецензії і статті 1897–1906 /упор., вступ. стаття і довідки Богдана Кравціва, Нью-Йорк : Пролог, 1966. С. 3–28.
- Луців Л.** Іван Франко – борець за національну і соціальну справедливість. Нью-Йорк, Джерзі Сіті : Видавництво «Свобода», 1967. 654 с.
- Микитюк В.** «Германофільство» Михайла Возняка в часі другої світової війни : франкознавчі студії на шпальтах «Львівських» і «Краківських вістей». *Літературознавчий дискурс і спадок Михайла Возняка* : монографія / упор. В. І. Микитюк, Н. Л. Федорак. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2023. С. 174–192.
- Микитюк В.** «Український інтелігент старої дати» (До 130-річчя з дня народження Михайла Возняка). *Дивослово*. 2011. Ч. 10. С. 52–56.
- Микитюк В.** Періодизація історії української літератури у синтезах Омеляна Огоновського та Михайла Возняка. *Українське літературознавство*. 2010. Вип. 69. С. 160–169.
- Павлишин М.** Історія літератури і здоровий глузд. *М. Павлишин. Історії літератури*/упоряд. О. Галета. Київ : Смолоскип, 2010. С. 2–31.
- Причинки до життя і творчості Івана Франка. URL: <https://zbruc.eu/node/18437> (дата звернення: 16.01.2025).
- Словник української мови. Київ : Наукова думка, 1977. Т. VIII. 927 с. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BA> (дата звернення: 15.01.2025).
- Федорак Н.** Михайло Возняк – дослідник української літописної традиції. *Слово і час*. 2008. № 10. С. 31–36.
- Шевельов (Шерех) Ю.** Я – мене – мені (і довкруги). Харків – Нью-Йорк : «Березіль», 2001. Т. 2. 896 с.
- Якимович Б.** Іван Франко та історична наука : аналітика чи причинкарство? *Іван Франко : погляд з XXI століття*. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 160-річчю від дня народження Івана Франка (Коломия, 9 вересня 2016 р.). Коломия : Вік, 2017. С. 43–50.
- Moser M.** New Contributions to the History of the Ukrainian Language. Edmonton – Toronto : Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2016. 667 p.

REFERENCES

- Denysiuk, I.** (2005.). Akademik z lehendy [The Academician from a Legend]. In I. O. Denysiuk, *Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi* [Literary and Folkloristic Works] (Vols. 1–3; Vol. 1), (Books 1–4; Book 2), pp. 381–409. Lviv: [General ed.: Ivan Franko National University of Lviv] [in Ukrainian].
- Denysiuk, I.** (1990). M. Vozniak – fundator ukrainskoho frankoznavstva [M. Vozniak – Founder of Ukrainian Franko Studies]. *Akademik M. Vozniak i rozvytok ukrainskoi natsionalnoi kultury: Tezy. Naukovi chytannia –Academician M. Vozniak and the Development of Ukrainian National Culture: Abstracts. Scholarly Readings*, pp. 20–24. Lviv [in Ukrainian].
- Denysiuk, I. O.** (2005). Frankoznavstvo u Lvivskomu universyteti [Franko Studies at Lviv University]. In I. O. Denysiuk, *Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi: Frankoznavchi doslidzhennia – Literary and Folkloristic Works: Franko Studies* (Vols 1–2; Vol. 2), (pp. 259–265). Lviv : [General ed.: Ivan Franko National University of Lviv] [in Ukrainian].
- Denysiuk, I.** (2000). Patriot i zhrets nauky [Patriot and Priest of Science]. In M. Nechytaliuk, “*Chest pratsi!*”: *Akademik Mykhailo Vozniak u spohadakh ta publikatsiiakh – “Honor to Labor!”:Academician Mykhailo Vozniak in Memoirs and Publications*]. Lviv : Vydavnychiy tsentr Lvivskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Franka [in Ukrainian].
- Denysiuk, I.** (1990). Problemy frankoznavstva v naukovi spadshchyni M. Vozniaka [Problems of Franko Studies in M. Vozniak’s Scholarly Legacy]. *Akademik M. Vozniak i rozvytok ukrainskoi natsionalnoi kultury: Tezy. Naukovi chytannia –Academician M. Vozniak and the Development of Ukrainian National Culture: Abstracts. Scholarly Readings*. Lviv [in Ukrainian].
- Doroshenko, V.** (1957). Radianske frankoznavstvo [Soviet Franko Studies]. *Ukrainska literaturna hazeta: Zbirnyk – Ukrainian Literary Newspaper: Collection. 1956*, (pp. 29–47). Miunkhen : Vyd-vo “Ukrainskoho tovarystva zakordonnykh studii” [in Ukrainian].
- Fedorak, N.** (2008). Mykhailo Vozniak – doslidnyk ukrainskoi litopysnoi tradytsii [Mykhailo Vozniak – Researcher of the Ukrainian Chronicle Tradition]. *Slovo i chas –Word and Time*, 10, 31–36 [in Ukrainian].
- Hnatiuk, M.** (2012). Naukovi podvyh akademika Mykhaila Vozniaka [The Scholarly Feat of Academician Mykhailo Vozniak]. In M. Hnatiuk (Ed. and Introd.), *Istoriia ukrainskoi literatury – History of Ukrainian Literature*, 2nd ed., rev., (pp. 5–28). Lviv : Svit [in Ukrainian].
- Korniichuk, V. M.** (1990). M. Vozniak u koli naukovykh interesiv I. Franka [M. Vozniak in the Circle of Ivan Franko’s Scholarly Interests]. *Akademik M. Vozniak i rozvytok ukrainskoi natsionalnoi kultury. Tezy. Naukovi chytannia – Academician M. Vozniak and the Development of Ukrainian National Culture. Abstracts. Scholarly Readings*, pp. 25–27. Lviv [in Ukrainian].
- Kravtsiv, B.** (1966). Suspilno-politychni pohliady Ivana Franka i radianske frankoznavstvo [Ivan Franko’s Socio-Political Views and Soviet Franko Studies]. In Bohdan Kravtsiv, *Ivan Franko pro sotsializm i marksyzm: Retsenzii i statii 1897–1906 – Ivan Franko on Socialism and Marxism: Reviews and Articles 1897–1906*, (pp. 3–28). New York : Proloh [in Ukrainian].
- Lutsiv, L.** (1967). *Ivan Franko – borets za natsionalnu i sotsialnu spravedlyvist* [Ivan Franko – A Fighter for National and Social Justice]. New York, Jersey City : Vydavnytstvo “Svoboda” [in Ukrainian].
- Moser, M.** (2016). *New Contributions to the History of the Ukrainian Language*. Edmonton – Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press [in English].
- Mykytiuk, V.** (2023). “Hermanofilstvo” Mykhaila Vozniaka v chasi druhoi svitovoi viiny: frankoznavchi studii na shpal’takh “Lvivskykh” i “Krakivskykh vistey” [«Germanophilia» of Mykhailo Vozniak during World War II: Franko Studies on the pages of “Lviv News” and “Krakow News”]. In V. I. Mykytiuk, N. L. Fedorak (Eds.), *Literaturoznavchyi dyskurs i spadok Mykhaila Vozniaka: monohrafiia – Literary-Studies Discourse and the Legacy of Mykhailo Vozniak: monograph*, (pp. 174–192). Lviv : Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
- Mykytiuk, V.** (2011). “Ukrainskyi intelihent staroi daty” (Do 130-richchia z dnia narodzhennia Mykhaila Vozniaka) [“An Old-Style Ukrainian Intellectual” (On the 130th Anniversary of Mykhailo Vozniak’s Birth)]. *Dyvoslovo – Divoslovo*, 10, 52–56 [in Ukrainian].
- Mykytiuk, V.** (2010). Periodyzatsiia istorii ukrainskoi literatury u syntezakh Omeliana Ohonovskoho ta Mykhaila Vozniaka [Periodization of the History of Ukrainian Literature in the Syntheses of Omelian Ohonovskyi and Mykhailo Vozniak]. *Ukrainske literaturoznavstvo – Ukrainian Literary Studies* (Issue 69), (pp. 160–169) [in Ukrainian].
- Pavlyshyn, M.** (2010). Istoriia literatury i zdorovyi hluzd [History of Literature and Common Sense]. In M. Pavlyshyn, *Istoriia literatury – Histories of Literature*/ed. O. Haleta, (pp. 2–31). Kyiv : Smoloskyp [in Ukrainian].

- Prychynky do zhyttia i tvorchosty Ivana Franka** [*Contributions to the Life and Work of Ivan Franko*]. Retrieved January 16, 2025, from <https://zbruc.eu/node/18437> [in Ukrainian].
- Shevelov (Sherekh), Yu.** (1977). *Ya – mene – meni (i dovkruhy)* [*I – Me – To Me (and Around)*] (Vol. 2). Kharkiv – New York : “Berezil” [in Ukrainian].
- Slovnyk ukrainskoi movy** [Dictionary of the Ukrainian Language] (1970–1980). (Vols I–XII; Vol. VIII) Kyiv : Naukova dumka. Retrieved 15, 2025, from <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BA> [in Ukrainian].
- Vynnychenko, V.** *Na loni pryrody* [*In the Lap of Nature*]. Retrieved 15, 2025, from https://uabook.com.ua/book/na-loni-pryrody/#google_vignette [in Ukrainian].
- Yakymovych, B.** (2017). Ivan Franko ta istorychna nauka: analityka chy prychynkarstvo? [Ivan Franko and Historical Science: Analysis or “Prychynkarstvo”?]. In *Ivan Franko: pohliad z XXI stolittia. Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï 160-richchiiu vid dnia narodzhennia Ivana Franka – Ivan Franko: A View from the 21st Century. Proceedings of the International Scholarly Conference dedicated to the 160th anniversary of Ivan Franko’s birth* (Kolomyia, 9 veresnia 2016 r.), (pp. 43–50). Kolomyia : Vik [in Ukrainian].
- Zaikin, V.** *Problemy ukrainskoi literaturnoi krytyky y estetyky v liberalnim osvittleni* [*Problems of Ukrainian Literary Criticism and Aesthetics in a Liberal Interpretation*]. Retrieved January 16, 2025, from https://shron1.chtyvo.org.ua/Zaikin_Viacheslav/Problemy_ukrainskoi_literaturnoi_krytyky_i_estetyky_v_liberalnim_osvittleni.pdf?PHPSESSID=re4bnbd8i0qfk0n5b0b6lo17t1 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.07.2025 р.

Прийнято до друку 29.08.2025 р.

Опубліковано: 05.09.2025 р.